

TRATATUL BASARABIEI ÎN RAPORTURILE ROMÂNNO-ITALIENE (1920-1927)

SILVIA CORLĂTEANU-GRANCIUC*

***Abstract.** The paper analyzes the question of Bessarabia in the framework of the Romanian-Italian relationship in the interwar period. Special attention is given to the political events and the diplomatic related to the question of the delayed ratification by the Italian Parliament, in 1927, of the "Treaty of recognition of the union of Bessarabia with Romania", signed in Paris on 28 October 1920. In the paper, we explore the causes of the delay, as well as the Italian attitude towards Romania in the Bessarabian question. Only the signing, on 16 September 1926, of the "Treaty of Friendship and Cooperation between Romania and Italy", made possible, in 1927, the ratification by the Italian Parliament of the Treaty of Union.*

Keywords: *Bessarabia, Romanian-Italian relationship, interwar period.*

În raporturile româno-italiene, cu precădere cele din deceniul al treilea al secolului trecut, problema Tratatului Basarabiei, semnat la Paris la 28 octombrie 1920, a fost una de importanță majoră. Perioada 1920-1927 cuprinde segmentul cronologic dintre semnarea tratatului prin care cele patru mari puteri, Anglia, Franța, Italia și Japonia, recunoșteau intrarea în componența României a teritoriului dintre Prut și Nistru (Basarabia), semnat la Paris la 28 octombrie 1920, și ratificarea acestuia de către Italia, în primăvara anului 1927.

În contextul relațiilor româno-italiene din perioada interbelică, ratificarea unirii Basarabiei cu România de către Italia reprezintă un moment de o valoare specială. România și Italia aveau poziții și interese aproape identice în ajunul marii confruntări armate dintre anii 1914 și 1918, iar tratativele de pace postbelice s-au reflectat în relații bilaterale excelente – până la ostilitatea fățișă a Romei din anul 1940. Sub acest aspect, chestiunea Tratatului Basarabiei și ratificarea întârziată a acestuia de către Italia joacă un rol central în orice încercare de a reconstitui cursul relațiilor dintre cele două state. Care au fost cauzele întârzierii? Cum a fost posibil ca Italia, care avea legături trainice cu România, să tergiverseze ratificarea Tratatului Basarabiei? Care ar fi fost soarta juridică a Tratatului

* Conf. univ. dr., Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

și utilizarea internațională a acestuia mai târziu, dacă Italia ar fi ratificat în termeni mai scurți acest act de o semnificație importantă pentru viitorul Basarabiei și dacă ultima semnatară – Japonia – și-ar fi respectat angajamentul luat la Paris?

După Primul Război Mondial, politica externă a României a avut drept obiectiv prioritar recunoașterea pe plan internațional a Unirii din 1918 și, ca urmare, apărarea integrității teritoriale¹. Or, dacă italienii și românii s-au aflat de aceeași parte a baricadei în perioada primei conflagrații mondiale, la masa tratativilor s-au așezat în locuri diferite: delegația Italiei a făcut parte din organismele decizionale (Consiliul Suprem și Consiliul celor Zece), intrând în categoria statelor „cu interese generale”. România, dimpotrivă, a fost așezată alături de statele cu „interese limitate”, în unele privințe fiind chiar marginalizată².

Recunoașterea unirii Basarabiei cu România, consfințită prin tratatul semnat la 28 octombrie 1920, a parcurs o cale anevoioasă și a necesitat eforturi conjugate din partea delegației române la conferință, dar și din partea conducerii, a diplomaților, a presei. Președintele Consiliului de Miniștri al României, Ion I. C. Brătianu, a prezentat, la 1 februarie 1919, un memoriu intitulat *România în fața Conferinței de Pace. Revendicările sale teritoriale*. A fost apoi creată o Comisie Teritorială, compusă din reprezentanții Franței, SUA, Angliei, Italiei³. La 11 martie 1919 a fost făcut public un proiect care exprima punctul de vedere al Comisiei: aceasta „susține alăturarea Basarabiei la România”, luând în considerație caracterul românesc al regiunii, pe lângă argumentele geografice și economice.

În timpul discuțiilor, s-au înregistrat poziții destul de diferite. SUA considerau că trebuia consultat și reprezentantul Rusiei, mai exact guvernul lui Kolceak, fiindcă puterile învingătoare nu se aflaseră în conflict cu aceasta⁴. Președintele Wilson susținea că „niciun teritoriu nu poate fi luat Rusiei fără consimțământul ei”⁵. Ucraina și Rusia sovietică și-au manifestat tendințele de acaparare a Basarabiei și de sovietizare a acesteia. Pentru smulgerea Basarabiei din trupul României au acționat și rușii „albi”⁶.

Tergiversările au durat destul de mult. În ianuarie 1920, Consiliul Suprem al Conferinței luase decizia de a condiționa rezolvarea definitivă a problemei Basarabiei de evacuarea urgentă a trupelor române din Ungaria. Urmău să fie clarificate raporturile cu Rusia sovietică, în dispută intrând două chestiuni: Basarabia și restituirea tezaurului românesc de la Moscova. Chiar dacă diplomația sovietică nu dorea ca problema Basarabiei să fie reglementată în cadrul unei conferințe internaționale, în cele din urmă, după mai bine de un an și jumătate, la 28 octombrie

¹ Gh. E. Cojocaru, *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în *Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste*, nr. 4, 1991, p. 34.

² L. Zamfiroiu, *Relații diplomatice româno-italiene. 1918-1940*, București, Tritonic, 2011, p. 45.

³ C. I. Stan, *Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România (1920-1947)*, în *Sargeția*, Deva, XXVI, 1995-1996, p. 411.

⁴ *Ibidem*, p. 412.

⁵ I. Chiper, *Italia și ratificarea tratatului din 28 octombrie 1920 privind Basarabia*, în *Revista română de studii internaționale*, an XXVI, nr. 2, 1992, p. 74.

⁶ La Paris au fost trimiși câțiva delegați ai rușilor, cărora li s-au adăugat emigranții ruși din capitala Franței, pentru a încerca să convingă factorii de decizie de la conferință să nu recunoască actul unirii Basarabiei cu România.

1920, a fost semnat, la Paris, de către România, pe de o parte, și, respectiv Franța, Anglia, Italia și Japonia, pe de altă parte *Tratatul de recunoaștere a Unirii Basarabiei cu România*, în care părțile declarau că „recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei cuprins între frontiera actuală a României, Marea Neagră, cursul Nistrului de la gura sa până la punctul unde este tăiat de vechiul hotar dintre Bucovina și Basarabia”⁷ și nu au găsit necesar sau oportun, la acea dată, intrarea în tratative directe cu Rusia sovietică, nerecunoscută pe plan internațional⁸.

Constituind pentru guvernul României un succes diplomatic, Tratatul din 28 octombrie 1920 consacra, pe plan internațional, dreptul istoric al poporului român asupra teritoriului dintre Prut și Nistru, integrându-se celorlalte tratate de pace, care au consfințit desăvârșirea statului național unitar român. În articolul 9 al acestuia era prevăzut că intrarea sa în vigoare se va realiza numai după „depunerea documentelor de ratificare” de către statele semnatare, ceea ce au făcut Anglia și România în 1922, apoi Franța în 1924⁹. Japonia nu a ratificat niciodată tratatul¹⁰. Italia a ratificat acordul abia în anul 1927, aceasta devenind, pe parcursul anilor 1920-1927, o chestiune importantă, dacă nu primordială, în raporturile româno-italiene, cu implicații internaționale mult mai largi¹¹.

După război, și România, și Italia căutau soluții proprii la problemele apărute, adoptând măsuri care să le asigure stabilitatea internă și o evoluție pozitivă. În Italia, în confruntările social-politice, s-au afirmat elemente cu accente socialiste. România, ghidându-se în politica externă de obiectivul „menținerii frontierelor trasate la sfârșitul Primului Război Mondial”¹² s-a apropiat de linia promovată de Franța: păstrarea *statu-quo-ului teritorial*. Această apropiere deranja Italia, care se afla, în perioada menționată, într-o anumită tensiune politică în raport cu Franța.

România era nevoită să negocieze și să-și construiască relații bune cu statele mari – Franța, Marea Britanie, Italia – dar și să fie foarte atentă la raporturile cu vecinii revizioniști (Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria), care își exprimau deschis pretențiile teritoriale. Pentru a-și păstra integritatea, era nevoie să navigheze abil între centrele de putere europeană și cele revizioniste.

Italia a plecat supărată de la masa tratatelor, deoarece s-a considerat insuficient răsplătită de foștii aliați¹³. Pe lângă alte circumstanțe, acestea au favorizat stigmatul atribuit Italiei de „șef de orchestră al mișcării revizioniste în Europa”¹⁴,

⁷ V. F. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, Junimea, 1991, pp. 22-23.

⁸ E. Ojoga, *Problema Basarabiei în relațiile internaționale: 1917-1940*, Chișinău, Cartdidact, 2017, p. 46.

⁹ Despre ratificarea de către Franța vezi Gh. Cojocaru, *Franța și ratificarea Tratatului Basarabiei de la Paris, din 28 octombrie 1920*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1, 2016, pp. 64-85.

¹⁰ Guvernul de la Tokyo declarase că tratatul din 28 octombrie 1920 se referea la o problemă exclusiv europeană și ratificarea de către Japonia urma să fie făcută după toate celelalte puteri semnatare. I. Chiper, *op. cit.*, p. 74.

¹¹ *I Documenti Diplomatici Italiani* (în continuare DDI), seria a șaptea: 1922-1935, vol.V, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma, 1967, doc. nr. 54, p. 58.

¹² K. Hitchins, *România 1866-1947*, ediția a IV-a, București, Humanitas, 2013, p. 497.

¹³ La tratativele de la Versailles, Italia obținea partea sudică a Tirolului, în care se afla o numeroasă minoritate de origine germană, or. Trieste, vestul Istriei, cu o minoritate slavă, și chiar un oraș din Dalmația, Zara, neprimind însă și orașul mult râvnit Fiume, din Dalmația (azi Rijeka, în Croația).

¹⁴ L. Zamfiroiu, *op. cit.*, p. 64.

creând condiții pentru apariția mișcării fasciste și ajungând, în timp, de la politica de permisivitate, inițial, pentru mișcările de natură bolșevică, până la „marșul“ fasciștilor italieni spre Roma. În altă ordine de idei, România, care după Marea Unire înregistrase un spor teritorial, demografic și economic, rămânea totuși o țară „eminamente agricolă“, în timp ce interesul țărilor mari se concentra asupra petrolului românesc.

Italia, la rândul său, pe parcursul mării conflagrații, a suportat pierderi umane considerabile, devastarea părții de nord a statului italian, distrugerea parțială a flotei comerciale italiene și a contractat uriașe împrumuturi¹⁵. Implicarea Italiei în conflagrația mondială a costat-o peste 65 de miliarde de lire¹⁶. Viața economică a fost puternic afectată, intrând în criză, înregistrându-se creșterea șomajului, valuri de greve, pericolul răspândirii bolșevismului, care au făcut loc fascismului și ascensiunii lui Mussolini.

Pentru a-și apăra mai bine interesele, statele mici și mijlocii au format rețele de asigurare a propriei securități, creând *Mica Înțelegere* sau *Mica Antantă*¹⁷. Părea că această alianță a găsit susținere la Roma. Însă factorul economic nu putea fi ignorat. Ambele țări au fost preocupate de problema ieșirii din criza de după război, iar în perioada 1920-1923 existase o tensiune între Italia și România, în mare parte cauzată de chestiunea bonurilor de tezaur și a tarifelor vamale. În general, după întregirea României, Italia se afla într-o situație dificilă, deoarece implicarea sa în chestiunea Basarabiei presupunea alegerea unei părți în conflict: a României sau a Rusiei.

Între Italia și România mai rămăneau încă multe probleme economice nesoluționate, atât în industrie, cât și în agricultură. La începutul anului 1923, ministrul Italiei la București a înaintat ministrului român de externe, I. G. Duca, un memoriu în care cerea guvernului român să asigure egalitatea de tratament italienilor din România. S-a propus încheierea unei înțelegeri economice care să îmbunătățească relațiile comerciale bilaterale. Guvernul italian devenise interesat de petrolul și lemnul românesc, propunând în schimb mașini agricole și mână de lucru specializată. Problemele de ordin economic erau legate și de consecințele reformei agrare, care prevăzuse exproprierea proprietăților rurale, fără a ține cont de naționalitatea deținătorilor acestora. Printre cei nemulțumiți se numărau englezi, francezi, maghiari, evrei, dar și italieni¹⁸. Mai acut s-a simțit acest lucru în teritoriile provinciilor unite, inclusiv în Basarabia¹⁹. Cea mai mare opoziție la aplicarea reformei agrare au manifestat-o marii proprietari din Basarabia. Mulți italieni moșteniseră proprietăți în Basarabia, ca și în alte provincii românești, în urma căsătoriilor încheiate de aceștia înainte de anul 1921. În această situație, la

¹⁵ G. Procacci, *Istoria italienilor*, București, Editura Politică, 1975, p. 173.

¹⁶ L. Zamfiroiu, *op. cit.*, p. 67.

¹⁷ Vezi C. Iordan, *România și relațiile internaționale din Sud-Estul European: „Modelul“ Locarno (1925-1927)*, București, Curtea Veche, 2001, p. 37 și M. Retegan, *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*, București, Semne, 1997, pp. 27-28.

¹⁸ A. L. Ivan, *Aspecte ale relațiilor româno-italiene între anii 1920-1923 și problema expropriierilor în România*, în S. Mitu și F. Gogâltan (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*, Cluj-Napoca, 1994, p. 186.

¹⁹ A. Basciani, *La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania 1918-1940*, Arache, 2007, p. 171.

2 ianuarie 1923, ministrul Italiei la București prezentase un memorandum prin care acuza guvernul român de tratament diferențiat aplicat proprietarilor de origine italiană. Pe parcursul anului 1923, s-au înregistrat mai multe plângeri și adresări, inclusiv către Liga Națiunilor, în legătură cu pierderea de către latifundiari, supuși italieni, a unor proprietăți din Basarabia. Alături de aceste probleme nu trebuie trecută cu vederea nici chestiunea relațiilor diplomatice cu URSS, care a reușit, după ce a fost recunoscută internațional (1924), să creeze RASSM (octombrie 1924) ca un cap de pod spre România și regiunea Balcanilor.

Italia a stabilit relații diplomatice cu URSS la 7 februarie 1924, semnând în grabă un tratat de comerț și navigare ce-i permitea deschiderea unei largi piețe de desfacere în est²⁰. Începând cu 1924, o dată cu recunoașterea internațională a URSS, s-a intensificat dinamica discuțiilor oficialilor români cu Roma în chestiunea ratificării Tratatului privind Basarabia. Cursul ascendent al raporturilor economice italo-sovietice a dinamizat și relațiile diplomatice româno-italiene. Însuși Mussolini recunoștea, în august 1924, asiduitatea și insistența diplomatului Alexandru Lahovari, la Roma, în chestiunea Basarabiei.

În ecuația relațiilor româno-italiene din primii ani de după Conferința de la Paris nu trebuie minimalizat rolul URSS. Până la reunirea Basarabiei, Aliații erau aproape convinși că războiul civil din Rusia va fi câștigat de rușii „albi” (în mare parte, sprijiniți militar de Aliați). După semnarea tratatului, Italia se afla în dilemă. Dacă vom urmări cu atenție corespondența diplomatică din perioada studiată, vom observa intensitatea menționării chestiunii Basarabiei atât în corespondența Roma-București-Roma cât și în schimbul de scrisori Roma-Moscova-Roma. „Prudența” diplomaților italieni era dictată mai mult de teama de a nu deteriora raporturile cu URSS²¹ (între altele, Italia a fost primul stat european care a stabilit relații comerciale intense cu porturile rusești de la Marea Neagră, îndeosebi cu orașul Odessa, iar la conferința de la Genova din 1922 diplomații italieni au acționat cu multă promptitudine pentru reluarea „necondiționată” a raporturilor economice cu Uniunea Sovietică)²². Putem admite că diplomația italiană a încercat să folosească raporturile româno-sovietice pentru a restabili relațiile economico-comerciale cu Rusia Sovietică. Prioritar pentru Italia era interesul economic de stat. În corespondența dintre diplomații italieni de la Moscova și Roma se întâlnesc foarte des referiri la diplomația Japoniei versus cea a URSS. Japonia, care și ea urma să ratifice Tratatul Basarabiei, era legată prin mari interese de statul sovietic (mai ales pe coastele siberiene)²³. În acest context, cu ocazia negocierilor acordului comercial italo-rus, reprezentantului URSS la Roma i s-au oferit încredințări verbale în sensul că „Guvernul italian nu intenționa

²⁰ Încă pe parcursul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris, în parlamentul italian se discutau aprig relațiile Italiei cu Rusia. A se vedea *Al Parlamento italiano. Una giornata di forti discorsi politici. Si insiste per rapporti d'amicizia fra Italia e Russia* (În *Parlamentul italian – o zi de discuții dure. Se insistă asupra re-lațiilor de amicitie a Italiei cu Rusia*), în *Corriere del mattino*, 11 decembrie 1919, p. 1.

²¹ *DDI*, 7, vol. III, doc. 53.

²² *Москва-Рим. Политика и дипломатия Кремля. 1920-1939* (În continuare, *Москва-Рим*), culegere de documente coordonată de Г. Н. Севостьянов, Наука, Moscova, 2002, p. 5.

²³ Uniunea Sovietică oferea Japoniei piață de desfacere pentru produsele sale industriale, dar și pentru emigrația japoneză. Italia era extrem de atentă la relațiile economice ale acestei țări cu Rusia sovietică.

pentru moment să ratifice Tratatul Basarabiei²⁴. „Dosarul“ Basarabiei era legat plenar de raporturile cu URSS, relații pe care Italia, din mai multe motive evidente, nu dorea să le tulbure sau să le compromită²⁵.

Pe parcursul anului 1924, diplomația română a intensificat demersurile în chestiunea Basarabiei pe lângă autoritățile italiene. Au avut loc un șir de vizite ale reprezentanților români în Italia. După vizita lui Alexandru Averescu din primăvara anului 1924, în septembrie același an la Roma a fost trimis Alexandru Constantinescu, ministrul agriculturii și domeniilor, pentru o întrevedere cu Mussolini. În cadrul ei s-a convenit ca Mussolini să ia contact cu ambasadorul sovietic la Roma pentru a încerca reglementarea problemei Basarabiei într-un mod amical și discret. În cadrul unei audiențe, Mussolini i-a declarat lui Alexandru Constantinescu că își va ține cuvântul dat de Italia și va examina forma legală sub care va fi efectuată ratificarea Tratatului Basarabiei. Mai mult, s-a oferit să intervină pe lângă Soviete, astfel încât acestea să recunoască unirea Basarabiei cu România²⁶. În ce condiții? Printr-un schimb: Basarabia contra tezaurului României la Moscova (nu este clar din context dacă oficialul român a acceptat această inițiativă)²⁷. S-a ajuns până la discutarea unui tratat comercial italo-român. Însă, pe întreg parcursul acestor discuții, la mijloc rămânea dilema alegerii între părțile în conflict: România sau URSS.

Au urmat o serie de întruniri și schimburi de scrisori ale diplomaților români și italieni. Relevante pentru primăvara anului 1925 sunt cele între ministrul de externe I. G. Duca și ministrul italian, baronul Pompeo Aloisi, șeful Legației Italiei la București, în cadrul cărora oficialul român a insistat asupra ratificării Tratatului Basarabiei. Aloisi a răspuns că nu considera oportună ratificarea tratatului, invocând diverse pretexte, printre care și că „România boicotează Italia în rezolvarea mai multor chestiuni, inclusiv financiare“. Problema a fost acerb discutată în Parlamentul României²⁸. După aceste dezbateri a urmat un schimb activ de scrisori oficiale între București și Roma. În vara anului 1925, mai mulți oficiali români, inclusiv regele Ferdinand, au întreprins vizite în Italia.

Tensiunile dintre Italia și România au scăzut în perioada anilor 1925-1926, inclusiv datorită schimbărilor din politica internă a României. Un rol aparte în această privință l-a avut generalul Alexandru Averescu, bun cunoscător și iubitor al Italiei, prieten apropiat cu generalul Pietro Badoglio. Averescu a reușit să aducă raporturile dintre cele două state pe linia de plutire, înlăturând divergențele și

²⁴ Adrian Crețu, *Întâlnirea Al. Constantinescu – B. Mussolini și problema ratificării tratatului privind Basarabia*, în: *Revista istorică*, nr. 1-2, 2001, p. 69.

²⁵ C. Iordan, *op. cit.*, p. 213.

²⁶ I. Bulei, *Roma, 1924-1927. O ofensivă diplomatică întârziată și dificilă*, în *Magazin istoric*, nr. 3, 1998, p. 13.

²⁷ *Ibidem*, p. 14.

²⁸ Nicolae Iorga a făcut, în ziua de 7 mai 1925, o interpelare cu privire la politica externă a României, interpelare care a ajuns la Mussolini și care prezenta situația politicii externe românești. Iorga caracteriza politica externă a României (cu spiritul-i critic caracteristic) în felul următor: cu Franța relațiile sunt doar călduțe, pentru că unele cereri economice ale României au fost respinse. Referindu-se la Anglia, Iorga afirma că în acele momente România nu ar avea nicio relație cu aceasta, dacă nu ar fi la mijloc influența lui Titulescu. Cu Italia, relațiile României nu au atins cota potrivită, spunea Iorga, cu Italia nu se colaborează la nivelul oportunităților, nici măcar în plan economic. L. Zamfiroiu, *op. cit.* p. 112.

tensiunile anterioare. Toate acestea au schimbat atitudinea diplomaților italieni față de relațiile dintre România și Italia, inclusiv în chestiunea Basarabiei. S-a pus în discuție încheierea unui tratat comercial italo-român, negocierea taxelor la produsele italiene, obținerea de la guvernul italian a unui împrumut. În urma tratatelor financiare, a fost obținut un împrumut fără dobândă din partea guvernului italian (în materiale) în valoare de 100 de milioane de lire. S-au promis societății italiene AGIP, pentru a fi exploatate, câteva perimetre petroliere din România. Mai rămâneau încă nerezolvate unele chestiuni, între care și problema Tratatului Basarabiei.

La 16 septembrie 1926, a fost semnat Tratatul de prietenie și colaborare româno-italiană (ratificat la 18 iulie 1927), care nu făcea referiri la eventuala ratificare a tratatului privind Basarabia, însă așeza relațiile diplomatice și comerciale dintre România și Italia pe coordonatele unei colaborări eficiente²⁹. Țările semnatare nu și-au luat angajamente mari, precum acordarea unui sprijin militar României în cazul în care ar fi fost atacată de URSS. În eventualitatea atacării României de către vecinii revizioniști, Italia ar fi asigurat acesteia numai un ajutor diplomatic și politic. Pactul de amicitie nu includea nicio aluzie la Tratatul Basarabiei, dar era lesne de înțeles că guvernul italian prefera să procedeze gradual, dat fiind că în această ecuație era implicată URSS, extrem de sensibilă în problema Basarabiei³⁰. Evident, presa românească a criticat tratatul de prietenie și colaborare, punând accent pe slăbirea poziției României în chestiunea Basarabiei; se scria și despre gafa comisă la Roma de către guvernul Averescu, fracțiunile politice se criticau între ele în jurul chestiunii ratificării Tratatului Basarabiei. Trebuie luat în calcul și faptul că diplomația italiană s-a lăsat atrasă de povestea oportunităților economice enorme în relația cu URSS. Realizarea unei convenții economice italo-sovietice făcea Italia să creadă că se deschideau mari oportunități pentru comenzi pentru industria italiană, care avea o importanță sporită pentru Italia. Trebuie luată în calcul și strategia politicii externe italiene, promovată chiar de la începutul conducerii de către Mussolini: o politică externă subordonată doar celei interne!

Cu toate acestea, dezaprobarea de către presa română a produs la Palatul Chigi o surpriză și o deziluzie. Agenția națională de știri *Stefani* a publicat un articol despre tratatul de prietenie dintre România și Italia, inclusiv schimbul de scrisori dintre Mussolini și Averescu, în care se menționa că problema ratificării Tratatului Basarabiei (întrebare pusă de Averescu la întâlnirea cu Mussolini) pentru Italia rămânea a fi o chestiune de timp și de oportunitate³¹. Drept urmare a insistențelor guvernului român, ale presei din România, ale diplomației, s-a revenit la Tratat. Diplomația italiană căuta punctele vulnerabile ale Tratatului semnat la 28 octombrie

²⁹ Presa italiană a reflectat în detalii vizita generalului Averescu la Roma, inclusiv întâlnirea lui Averescu cu Mussolini, pe data de 15 septembrie, la Palatul Chigi, care a durat exact 2 ore. A se vedea *Tutti i punti del patto definiti (Toate punctele Pactului au fost definite)*, în *Corriere della sera*, 16 septembrie 1926, p. 1.

³⁰ C. C. Yurenev (Константин К. Юренёв), reprezentantul URSS la Roma, raporta repetat comisarului afacerilor externe al URSS, M. M. Litvinov, despre discuțiile cu Mussolini, în cadrul cărora, conform instrucțiunilor de la Moscova, încerca să-l convingă pe Mussolini să nu ratifice „anexarea” Basarabiei, în schimbul semnării acordului italo-rus. *Москва – Рим*, doc. nr. 81, p. 209.

³¹ Preluat de *Corriere della sera* din 18 septembrie 1926, p. 1.

1920 la Paris: nu era clară frontiera româno-sovietică; relațiile italo-române avuseseră o perioadă de stagnare, nu se discutau deschis, dar se subînțelegeau rațiunile practice ale politicii economice italo-sovietice; în general, se acționa pornind de la teama de a nu provoca, în cazul ratificării, o criză a raporturilor italo-sovietice, afectând nevoia de materii prime a Italiei. În acest context, Mussolini chiar a conceput o *Notă* la Tratatul bilateral prin care ar fi sugerat semnarea unui pact italo-bulgaro-român, ori numai a unui bulgaro-român, dar realizat sub egida Italiei; sub raport economic, România ar fi urmat să sprijine Italia în cazul în care ar fi apărut dificultăți de ordin economic din partea URSS; guvernul român urma să introducă învățarea limbii italiene în școlile secundare din România. S-a ajuns chiar la o analiză, efectuată de către diplomații italieni, a veniturilor posibile, puse în balanță, pe care le-ar fi putut obține Italia de la URSS sau de la România, preferând amânarea semnării tratatului Basarabiei. Guvernul sovietic și-a exprimat deschis dezacordul față de pactul de amicitie româno-italian. A fost criticat personal fascistul Benito Mussolini, ziarele sovietice demarând o campanie de presă anti-italiană. La 10 ianuarie 1927, Lev Kamenev, viitorul ambasador sovietic la Roma, a avut o lungă întrevedere, între patru ochi, cu ambasadorul Italiei la Moscova, contele Gaetano Manzoni. În raportul său către Roma, contele Manzoni a scris că a făcut tot posibilul să-l convingă pe Kamenev că, din 1920 încoace, unica problemă diplomatică între URSS și Italia era următoarea: diplomația italiană nu a fost înțeleasă corect de Rusia sovietică. Roma, în schimbul ratificării Tratatului Basarabiei, va cere, în scurt timp, lui Alexandru Averescu, o eventuală reapropiere a României de Bulgaria și Ungaria și chiar va încerca să precizeze care ar fi „compensiunile politice pe care România ar putea să le ofere Italiei, drept răsplătă pentru riscurile pe care și le asumă, care vor fi sacrificiile economice și culturale ale României față de Italia“.

După o analiză comparativă a avantajelor economice pentru Italia, mult mai pronunțate în cazul apropierei de URSS, generalul Averescu l-a trimis la Roma, la 30 ianuarie 1927, pe Mihail Manoilescu, pentru a discuta cea mai importantă problemă a relațiilor diplomatice: ratificarea tratatului privind Basarabia³². Vizita fusese anunțată sub pretextul unor negocieri comerciale. Averescu a decis să meargă pe altă cale: obținerea ratificării italiene o dată cu semnarea unui tratat de prietenie și colaborare italo-român. Presa italiană, în perioada respectivă, nu a reflectat politica externă a Italiei în raport cu România în problema Tratatului Basarabiei, ci mai mult chestiunea tratatului de prietenie. Aceasta a cerut-o în scris și Mussolini lui Averescu. După un contact cu mareșalul Pietro Badoglio, care deja efectuase o vizită la Chișinău și-i raportase lui Mussolini cu privire la această problemă, Manoilescu a primit sugestia acestuia să insiste în fața Ducelui. Mussolini a afirmat cu claritate: „Te rog să-i spui generalului că ratificarea Tratatului Basarabiei este dată!“, ceea ce a și urmat peste câteva săptămâni.

Peste 5 săptămâni, în dimineața de 9 martie 1927, ministrului român de externe, Ion Mitileneu, i-a fost înmănată o notă diplomatică, prin care i se aducea

³² P. Otu, *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda*, ediția a doua, București, Editura Militară, 2009, p. 342.

la cunoștință că decretul de ratificare a acordului de la Paris din 28 octombrie 1920, prin care se recunoștea unirea Basarabiei cu România, a fost aprobat și semnat de șeful guvernului italian (Benito Mussolini) și de Consiliul de Miniștri, care se reunise, în ziua de 8 martie, la Roma. Regele Victor Emmanuel al III-lea a aprobat tratatul, ratificarea având loc prin decret-lege. Conform uzanțelor interne, urma adoptarea, de către Parlamentul Italiei, a decretului-lege, atât de Camera Deputaților (votat în 10 martie), cât și de către Senat, după care a urmat publicarea în *Monitorul Oficial*. Depunerea instrumentelor italiene de ratificare a avut loc la Paris, în ziua de 23 mai 1927.

Un amplu raport în chestiunea Basarabiei a fost prezentat și publicat de către Tommaso Tittoni³³, președinte al Senatului Italiei (1919-1929), tradus, tot în anul 1927, în limba română, sub titlul *Basarabia, România și Italia*. Referentul Andrea Torre și-a susținut raportul privind ratificarea la 9 martie în Camera Deputaților, având misiunea să argumenteze utilitatea transformării în lege a decretului regal nr. 279 din 9 martie, prin care fusese aprobat tratatul privind Basarabia. O mare parte din ziarele italiene au preluat pasaje din discursul lui Torre, scriind despre „logica politicii italiene“, „logica internațională“³⁴. Mai multe cotidiene au preluat scurte informații despre Basarabia, în contextul tratatului, dar majoritatea subliniau politica internațională a lui Mussolini, care se rezuma, după acestea, la garantarea păcii și a echilibrului internațional.

Japonia a rămas singura țară care nu a ratificat Tratatul Basarabiei, dând prioritate relațiilor economice cu URSS. Diplomația sovietică a sporit demersurile pe lângă Japonia pentru ca aceasta să nu urmeze exemplul Italiei, ajungând chiar la amenințări, la afirmația că un act similar ar fi considerat de Moscova ca „vădit ostil“³⁵. Ratificarea a fost atacată dur în ziarele sovietice, iar peste 10 zile, ambasadorul sovietic la Roma, după consultări cu Moscova, a înmănat un protest prim-ministrului italian.

Chiar dacă anul 1927 a marcat cel mai înalt punct al relațiilor diplomatice româno-italiene, eficiența acestui act de recunoaștere nu s-a văzut, cum nu se văzuse nici după recunoașterea britanică sau franceză. Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920 nu a intrat în vigoare, deoarece nu a fost ratificat de Japonia. Important este că Marii Aliați ai României din Primul Război Mondial și-au onorat, unul după altul, Italia ultima, semnăturile sub Tratatul Basarabiei.

BIBLIOGRAFIE (SELECTIVĂ)

- Basciani, A., *La difficile unione. La Bessarabia e la Grande Romania 1918-1940*, Arache, 2007.
Berciu-Drăghicescu, A., L. Brâncănu, *Unirea Basarabiei cu România. 1918-1927. Documente*, București, Globus, 1994.
Bulei, I., *Roma, 1924-1927. O ofensivă diplomatică întârziată și dificilă*, în *Magazin istoric*, nr. 3, 1998.

³³ Șeful delegației italiene la Conferința de Pace de la Paris, ministru în funcție al afacerilor străine în anul 1919.

³⁴ *Il Popolo d'Italia*, 18 septembrie 1926.

³⁵ Vezi A. Berciu-Drăghicescu, L. Brâncănu, *Unirea Basarabiei cu România. 1918-1927. Documente*, București, Globus, 1994, pp. 38, 56-57.

- Chiper, I., *Italia și ratificarea tratatului din 28 octombrie 1920 privind Basarabia*, în *Revista română de studii internaționale*, an XXVI, nr. 2, 1992.
- Cojocaru, Gh., *Franța și ratificarea Tratatului Basarabiei de la Paris, din 28 octombrie 1920*, în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1, 2016.
- Cojocaru, Gh. E., *Recunoașterea internațională a Marii Uniri*, în *Cugetul. Revistă de istorie și științe umaniste*, nr. 4, 1991.
- Crețu, Adrian, *Întâlnirea Al. Constantinescu – B. Mussolini și problema ratificării tratatului privind Basarabia*, în: *Revista istorică*, nr. 1-2, 2001.
- Dobrinescu, V. F., *Bătălia pentru Basarabia*, Iași, Junimea, 1991.
- Hitchins, K., *România 1866-1947*, ediția a IV-a, București, Humanitas, 2013.
- I Documenti Diplomatici Italiani* (în continuare DDI), seria a șaptea: 1922-1935, vol.V, Istituto Poligrafico dello Stato, Roma, 1967.
- Iordan, C., *România și relațiile internaționale din Sud-Estul European: „Modelul” Locarno (1925-1927)*, București, Curtea Veche, 2001.
- Ivan, A. L., *Aspecte ale relațiilor româno-italiene între anii 1920-1923 și problema expropriilor în România*, în S. Mitu și F. Gogâltan (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*, Cluj-Napoca, 1994.
- Москва-Рим. Политика и дипломатия Кремля. 1920-1939*, culegere de documente coordonată de G. H. Севостьянов, Наука, Moscova, 2002.
- Ojoga, E., *Problema Basarabiei în relațiile internaționale: 1917-1940*, Chișinău, Cartdidact, 2017.
- Otu, P., *Mareșalul Alexandru Averescu: militarul, omul politic, legenda*, ediția a doua, București, Editura Militară, 2009.
- Procacci, G., *Istoria italienilor*, București, Editura Politică, 1975.
- Retegan, M., *În balanța forțelor. Alianțe militare românești interbelice*, București, Semne, 1997.
- Stan, C. I., *Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România (1920-1947)*, în *Sargeția*, Deva, XXVI, 1995-1996.
- Zamfiroiu, L., *Relații diplomatice româno-italiene. 1918-1940*, București, Tritonic, 2011.